

The article has been received 28.04.2014

*

УДК 658:636

О.П. НАГОРНЮК, аспірант*

Львівський національний аграрний університет

Формування виробничих витрат у сільськогосподарських підприємствах

Постановка проблеми. Виробничі витрати у галузі тваринництва як і будь-який виробничий процес формуються відповідно до дії об'єктивних економічних законів, а з погляду економіки загалом (макроекономіки) – згідно з вимогами загального закону економії праці, тобто суспільні виробничі витрати мають бути зведені до мінімуму, оскільки економічний розвиток суспільства визначається саме величиною затрат праці на виробництво рівнозначного сукупного продукту. З іншого боку, закон додаткової вартості (мікрорівень) підпорядковує формування виробничих витрат завданню максимізації прибутку конкретного підприємства. І хоча кожний виробник прагне звести затрати своєї праці до мінімуму, з позиції економії праці ці окремі мінімуми не сумісні й не можуть бути еквівалентом мінімуму затрат праці на макроекономічному рівні. Несумісність окремих мінімумів виробничих витрат із позиції закону економії праці проявляється в неможливості задовольнити попит виробників на кращі виробничі ресурси через їхній дефіцит та ціни, що не відповідають їхнім виробничим витратам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зв'язок особливостей функціонування ринкового механізму в сільському господарстві з формуванням виробничих витрат

підприємств цієї галузі чіткіше проявляється через призму співвідношення постійних та змінних витрат. Тому цей чинник змушує сільськогосподарських виробників не припиняти виробництво навіть в умовах його збитковості, що вигідніше, ніж зупинка виробництва, адже тоді збитки будуть більшими (дорівнюватимуть сумі постійних витрат). Джерелами формування виробничих витрат є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі, – природні (земля, вода, ліси тощо), трудові, капітал і підприємницька діяльність. Згідно з принципами функціонування цих ресурсів формуються й відповідні виробничі витрати [1 – 10]. Отже, функціонування природних ресурсів формує такі витрати, як рента або плата за землю й орендна плата, функціонування трудових ресурсів пов'язано із заробітною платою, капітал породжує такі витрати, як амортизація, відсоток на капітал і відсоток на позику.

Особливості формування певних видів виробничих витрат пов'язані з особливостями функціонування відповідних ресурсів.

Мета статті – обґрунтувати механізм формування виробничих витрат у тваринництві, пов'язаних з особливостями функціонування відповідних ресурсів (землі, трудових ресурсів, капіталу і підприємницької діяльності).

Виклад основних результатів дослідження. Виробничі витрати, пов'язані з функ-

* Науковий керівник – Я.С. Янишин, кандидат економічних наук.

© О.П. Нагорнюк, 2014

ціонуванням землі, можна визначити двома шляхами: як залишок від загальних витрат на виробництво за мінусом витрат на інші ресурси (крім менеджменту) та за ринковою вартістю. При цьому другий варіант передбачає два підходи: а) витрати визначаються множенням банківської процентної ставки довгострокового кредиту на вартість землі за балансом або вартість землі за поточними ринковими цінами; б) витрати прирівнюються до чистої земельної ренти. У свою чергу, формування виробничих витрат, пов'язаних з функціонуванням земельних ресурсів, ґрунтується на оцінці вартості землі, що може визначатися такими методами: за ціною перепродажу землі; розрахунком залишкового доходу; за альтернативними витратами [3].

Метод оцінки вартості землі за ціною її перепродажу називають ще методом оцінки за фактичними витратами на землю. Досвід зарубіжних країн показує, що середній термін перепродажу землі становить 20-30 років. При цьому ціна при перепродажу землі складається з ціни її придбання власником плюс витрати, пов'язані з її поліпшенням. Це найпростіший метод, який не враховує капіталізації землі.

Оцінка витрат на землю за альтернативними витратами є найпоширенішою і найзручнішою. За цим методом витрати, пов'язані із землею, визначають множенням фактичної вартості землі (за балансом) на банківську процентну ставку довгострокового кредиту. Однак незважаючи на те, що концепція альтернативних витрат є однією з фундаментальних концепцій теорії ринкової економіки, методи обчислення таких витрат залишаються досить проблематичними й дискусійними. Альтернативні витрати на землю можна визначати за двома методиками – як сума річної рентної плати і як процент на власні активи. При цьому виробничі витрати формуються також двома шляхами: з позиції власника землі (відображають витрати на її утримання) та користувача землею (орендатора), відображаючи витрати, пов'язані з використанням землі.

Альтернативні витрати власника землі обчислюють множенням поточної ринкової вартості землі на відповідний процент від-

дачі від неї. Цей процент має показувати рівень віддачі інвестицій, пов'язаний з придбанням землі, який міг би бути одержаний за альтернативним варіантом капіталовкладень при таких самих рівнях ризику, ліквідності й потенційній прибутковості (збитковості). При цьому такий процент може бути як реальним, так і номінальним. Якщо витрати визначаються множенням номінального процента на поточну ринкову вартість землі, то до даної поточної її вартості додають фактичний прибуток (збиток), одержаний за відповідний період, щоб компенсувати інфляційний чинник. Тобто, в цьому разі враховується віддача не лише від ресурсу, а й від виробництва. Якщо ж при розрахунку альтернативних витрат від використання землі беруть реальний процент, то зважають лише на поточну ринкову вартість землі. При формуванні альтернативних витрат, пов'язаних із використанням землі з позиції користування нею, застосовують готівковий еквівалент чистої ренти. Це і є річна сума виробничих витрат, пов'язаних із користуванням землею. При цьому слід мати на увазі, що готівкова рента не відображає всіх виробничих витрат функціонування землі. Зокрема, вона не враховує прибутку від капіталу, що був вкладений у землю за весь період її експлуатації.

Отже, статтями виробничих витрат, що пов'язані з функціонуванням землі, є плата за землю та орендна плата за користування нею. Ці витрати можуть мати місце одночасно або ні. Так, власник землі має сплачувати податок на землю до державного бюджету, а коли він ще й орендує додаткову землю, то сплачує орендну плату. Підприємство, що працює на орендованій землі, сплачує лише орендну плату землевласнику. При цьому існує низка недоліків та переваг як володіння землею, так і її оренди. До переваг володіння землею слід віднести: можливість її продажу; можливість передачі в спадщину; постійне збільшення вартості землі з часом через її капіталізацію; можливість надавати гарантії при укладенні договорів про позики – банки більш охоче надають кредити під землю, ніж під інші види основних засобів; господарську самостійність у прийнятті рішень, зумовлених управлінням зе-

мельними ресурсами (використання землі за певним призначенням – для сільськогосподарського виробництва, забудови тощо, заінтересованість у поліпшенні землі); престиж і моральне задоволення від володіння землею.

Недоліками володіння землею є, передусім, нестача коштів для придбання інших основних засобів після купівлі землі й проведення заходів, спрямованих на підвищення її родючості, а також загроза інвестування цих доходів за рахунок зменшення основних фондів.

До переваг оренди землі слід віднести: можливість організувати більше за розмірами господарство, оскільки витрати на оренду землі значно нижчі, ніж на її придбання; гнучкіше використання власних коштів для організації виробництва; непотрібно вкладати кошти в поліпшення землі, тому що це турбота землевласника; змога припинення виробництва в разі недоцільності його подальшого продовження з меншими фінансовими витратами, ніж за умови володіння землею.

Недоліками оренди можуть бути: періодичне зростання орендної плати, в якому заінтересований землевласник, котрий прагне, щоб орендний договір переглядався якомога частіше, встановлюючи короткі терміни оренди; орендар має значно менше можливостей у питаннях організації та управління виробництвом, ніж землевласник; моральний бік оренди – орендар відчуває себе найманим працівником, який значну частину свого прибутку змушений віддати землевласнику.

Як показує світовий досвід, існують дві основні форми орендної плати – у вигляді грошових платежів та плати виробленою продукцією. Оренда у вигляді грошових платежів має свої переваги й недоліки як для землевласника, так і для орендаря. Будучи статтею постійних виробничих витрат, вона не залежить від одержаного врожаю, цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, прибутків орендаря. Отже, якщо врожайність сільськогосподарських культур знизиться, ціни на продукцію промисловості зростуть більше, ніж на сільськогосподарську, прибуток зменшиться, то орендна плата

все одно залишиться без змін. З іншого боку, в умовах грошової орендної плати орендар може й виграти, збільшивши обсяг виробництва і зменшивши виробничі витрати, весь приріст прибутку залишаючи собі.

Існує кілька підходів до визначення грошової оцінки орендної плати: орендна плата, що визначається ринком – попиту, пропозицією на землю; орендна плата, що ґрунтується на витратах землевласника, пов'язаних з утриманням землі; орендна плата, що визначається платоспроможністю орендаря; гнучка орендна плата.

Орендна плата, що визначається ринком, залежить від попиту й пропозиції на землю в певному регіоні (районі, області). Якщо пропозиція перевищує попит, то орендна плата низька і, навпаки, в умовах, коли багато бажаючих орендувати землю, а такої землі мало, орендна плата буде високою. Орендна плата, що ґрунтується на витратах землевласника, пов'язаних з утриманням земельної ділянки, розраховується на основі таких витрат, як податок на землю, процент на вкладений в землю капітал, амортизаційні відрахування на споруди, що є на земельній ділянці (дренажні системи, огорожі тощо), ремонт цих споруд, податок на майно, страхування. Сума цих витрат і визначатиме орендну плату за 1 га землі.

Орендну плату, визначену виходячи із платоспроможності орендаря, розраховують як залишок прибутку, що є різницею між виручкою від реалізації продукції та експлуатаційними витратами орендаря. До цих витрат належать амортизаційні відрахування на сільськогосподарську техніку, мінеральні й органічні добрива, садивний матеріал, оплата праці найманої робочої сили, оплата праці самого орендаря, витрати на транспорт тощо.

Гнучка орендна плата пов'язана зі встановленням орендної ставки, що коливається залежно від змін урожайності культур і цін на сільськогосподарську продукцію. Встановлюють базову орендну ставку, яка щорічно коригується залежно від змін урожайності та цін на сільськогосподарську продукцію.

Перевагою орендної плати у вигляді частини виробленої продукції є менший ризик

для орендаря порівняно з грошовою оплатою, оскільки на рівень орендної плати не впливатимуть зміни цін на сільськогосподарську продукцію й коливання її врожайності. При цій системі орендної плати її розмір визначають пропорційно до виробничих витрат землевласника й орендаря.

Фінансовий капітал функціонує у формі використання коштів (власних і залучених). Виробничими витратами, пов'язаними з функціонуванням залучених коштів, є плата за їхнє використання, що визначається розміром банківської процентної ставки за позику, який формується на відповідному ринку ресурсів, де зіставляють попит на гроші з боку потенційних інвесторів та пропозицію з боку суб'єктів, спроможних ці гроші позичити за відповідну плату. Такими суб'єктами є, передусім, банки, а також юридичні й фізичні особи.

Заощадження громадян є основним джерелом для позичок усередині країни (інвестицій). На обсяги інвестицій впливає низка чинників: рівень операційних виробничих витрат; рівень оподаткування; технологічні зміни у підприємстві; кількість акцій основних фондів підприємств у громадян; очікуваний рівень прибутку від інвестицій. І все-таки, рівень операційних виробничих витрат безпосередньо бере участь у формуванні прибутку. Звідси, підвищення рівня операційних витрат призводить до зниження рівня прибутковості виробництва, що не стимулює інвестування, і навпаки. Аналогічно спрацьовує й рівень оподаткування підприємств – збільшення ставок податку зумовлює зниження інвестицій, а зменшення – стимулює інвестування.

Удосконалення технологічних процесів також сприяє зниженню собівартості продукції або поліпшенню її якості, що зумовлює підвищення рівня прибутковості виробництва і тим самим стимулює інвестування. Кількість акцій на основні фонди в громадян впливає на інвестування таким чином, що чим повніше акціоноване та забезпечене капіталом підприємство, тим нижчою буде віддача від нових інвестувань і, навпаки, якщо підприємство працює на підйомі та потребує нарощування капіталу, воно має більші можливості до зростання прибутку –

звідси й перспективи для інвестування. Очікуваний рівень прибутку від інвестицій – це обов'язкова умова інвестора, що має передбачити, який прибуток можуть дати інвестиції через певний проміжок часу. Звичайно, таке передбачення є дуже складною справою та успіх інвестицій значною мірою залежить від уміння інвестора передбачити й урахувати цілий комплекс питань при визначенні напрямів інвестування.

В організації функціонування капіталу важливо вирішити такі питання скільки необхідно залучити капіталу у виробництво і як розмістити капітал за напрямками його використання.

Оптимальною кількістю залучення капіталу у виробництво є така, за якої вартість маржинального продукту дорівнює вартості маржинального ресурсу (капіталу). Проте виробник не завжди може мати та, як правило, не має достатньої кількості капіталу, яка б відповідала оптимальній (вартість маржинального продукту дорівнює вартості маржинального ресурсу). У цьому разі йому необхідно одержати кредит і вибрати напрями використання лімітованого капіталу. Тобто, формується певне співвідношення між позиченим та власним капіталом. Низька віддача від капіталу й висока питома вага позиченого капіталу створюють ризик для втрат власного капіталу. Тому гроші доцільно позичати лише тоді, коли очікувана віддача від капіталу буде вищою, ніж процент за позику, але в умовах залучення капіталу на правах позики виникає ризик втрати власного капіталу, коли точно не відомо, яку саме віддачу від нього буде одержано. Позичений капітал має бути повернений в обумовлений термін із виплатою процентів за позику. Суми, що виплачуються як повернення позики, є принциповими платежами.

Будь-яке рішення стосовно розширення чи реорганізації виробництва пов'язано із залученням додаткового капіталу (інвестиційного та операційного). До інвестиційного капіталу належать: земля, машини, обладнання й інші ресурси тривалого користування; до операційного – хімікати, добрива, садивний матеріал, інвентар та ін. Виходячи з економічної теорії, під капіталом розуміють лише ресурси, засоби виробництва в уречев-

леній формі, а не в грошовій. Однак у прикладній економіці й менеджменті під капітальним розуміють як ресурси, так і кошти.

Основними джерелами капіталу є власні кошти й кредит, а також оренда або лізинг основних засобів. Усі господарські рішення, пов'язані із залученням кредиту, повинні бути спрямовані на зростання прибутку, серед них основні такі: розширення існуючого або створення нового виробництва; підвищення ефективності існуючого виробництва на основі заміни ручної праці механізованою, збільшення кількості внесених мінеральних добрив; зміна умов виробництва, що пов'язано зі змінами існуючих технологій; згладжування сезонності виробництва; зниження ризику виробництва.

Виробничими витратами, пов'язаними із функціонуванням кредиту, є проценти за позики. Це постійні виробничі витрати. На рівень процента за кредити впливають п'ять основних чинників: попит і пропозиція на грошовому ринку; рівень ризику конкретних кредитів; рівень витрат, пов'язаних з наглядом за кредитом із боку банку; конкуренція серед комерційних банків на ринку кредитів; офіційні державні обмеження рівня процентної ставки.

Поряд із землею й капіталом праця є основним виробничим ресурсом. Тому ефективне використання трудових ресурсів значною мірою визначає успіх господарювання. Важливими моментами в організації використання трудових ресурсів є: забезпечення найефективнішого співвідношення між трудовими ресурсами і капіталом; можливість збільшення обсягу продукції за рахунок додаткового залучення капіталу чи праці, або одночасно обох ресурсів за умови, що рішення супроводжуватиметься збільшенням прибутку; надання можливості працівникам мати вільний час для відпочинку.

Оплата праці є основним чинником формування виробничих витрат, пов'язаних із використанням трудових ресурсів. Вона ґрунтується на нормуванні й тарифікації. Системи оплати праці в сільськогосподарських підприємствах будуються, виходячи з галузевих особливостей і характеру праці, зокрема виділяється оплата праці в рослинництві, тваринництві, обслуговуючих ви-

робництвах (ремонтні майстерні, вантажний автотранспорт), підсобних підприємствах та промислах, житлово-побутовому й комунальному господарстві, керівних працівників, спеціалістів і службовців. Існують свої особливості оплати праці кожної із зазначених категорій працівників. Оплату можна здійснювати за розцінками за виконаний обсяг робіт (відрядна оплата праці), за фактично відпрацьований час (погодинна оплата праці), на основі встановленого місячного посадового окладу. При цьому розрахунок витрат на оплату праці можна проводити за акордною або акордно-преміальною системою оплати праці чи за іншими умовами, що прийняті в підприємстві.

Залежно від особливостей оплати праці виробничі витрати класифікуються на постійні та змінні. Якщо оплата праці здійснюється за фактично відпрацьований час і не пов'язана з обсягами виробленої продукції, то це постійні виробничі витрати. Коли розмір оплати праці прямо корелює з обсягами виробництва продукції чи робіт, її відносять до змінних виробничих витрат.

Виходячи з того, що оплата праці є важливою частиною виробничих витрат, а від організації праці значною мірою залежать своєчасність та якість виробленої продукції, а отже, й дохід, власник (менеджер) має дуже серйозно підходити до питань використання робочої сили в своєму підприємстві. Існує тенденція до поступового заміщення капіталом праці, що супроводжується зростанням її продуктивності на основі механізації.

У системі виробничих витрат витрати на оплату праці фермера і членів його сім'ї посідають особливе місце. Визначальною при цьому є форма власності на засоби виробництва. Оскільки фермер одночасно є й власником, і менеджером та працівником, то виникають відповідні види виробничих витрат. Із власністю пов'язана неоплачена праця фермера і членів його сім'ї, а з менеджментом – оплата управлінської діяльності. Специфічним видом виробничих ресурсів є менеджмент або підприємницька діяльність та відповідний їй вид виробничих витрат – нормальний прибуток, що є платою підприємцю за те, що він займається певним

видом виробництва, мінімальним доходом, необхідним для утримання його в даній галузі.

Отже, джерелом нормального прибутку є менеджмент або підприємницька діяльність, яка передбачає виконання певних функцій: залучення ресурсів для здійснення виробництва, організація виробництва й прийняття управлінських рішень, впровадження нових технологій і видів продукції, прийняття ризику та відповідальності за результати виробництва.

Висновки. Джерелами формування виробничих витрат є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі (природні, трудові, капітал і підприємницька діяльність). Згідно з принципами функціонування цих ресурсів формуються й відповідні виробничі витрати. Функціонування природних ресурсів формує такі виробничі витрати, як рента або плата за землю й орендна плата, функціонування трудових ресурсів пов'язано із заробітною платою, капітал породжує такі витрати, як амортизація, проценти на капітал і процент на позику, підприємницька діяльність – нормальний прибуток.

Виробничі витрати, пов'язані з функціонуванням землі, можна визначити як залишок від загальних витрат на виробництво за мінусом витрат на інші ресурсні за ринковою вартістю. При цьому за ринковою вартістю витрати визначаються множенням банківської процентної ставки довгострокового кредиту на вартість землі за балансом, або на вартість землі за поточними ринковими цінами; витрати прирівнюються до чистої земельної ренти.

Основними джерелами капіталу є власні кошти й кредит, а також оренда або лізинг основних засобів. Поряд із землею і капіталом праця – важливий виробничий ресурс. Основними моментами в організації використання трудових ресурсів є: забезпечення найефективнішого співвідношення між трудовими ресурсами і капіталом; можливість збільшення обсягу продукції за рахунок додаткового залучення капіталу чи праці або одночасно обох ресурсів за умови, що рішення супроводжуватиметься збільшенням прибутку; надання можливості працівникам мати вільний час для відпочинку. Оплата праці є основним чинником формування виробничих витрат, пов'язаних із використанням трудових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підруч. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Базилевич В.Д. Мікроекономіка : підруч. ; за ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 680 с.
3. Дем'яненко С.І. Власність на виробничі ресурси і формування собівартості продукції в сільському господарстві: моногр. / С. І. Дем'яненко. – К.: МНТУ, 1996. – 160 с.
4. Дем'яненко С.І. Вплив макроекономічного регулювання на виробничі витрати у сільському господарстві / С. І. Дем'яненко. – К.: КДЕУ, 1996. – 100 с.
5. Дем'яненко С.І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві / С. І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.
6. Деякі особливості сучасної методології вимірювання витрат та результатів операційної діяльності аграрних підприємств / [Ю. С. Коваленко, І. В. Охріменко, О. В. Демченко та ін.] // Агроінком. – 2007. – № 11-12. – С. 59-65.
7. Іванюта П.В. Управління ресурсами і витратами : навч. посіб. / П. В. Іванюта, О. П. Лугівська ; за ред. проф. С. М. Іванюти. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 320 с.
8. Кулинич М.Б. Процеси формування собівартості продукції : моногр. / М.Б. Кулинич. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 204 с.
9. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств : моногр. / І. В. Охріменко. – К.: Логос, 2009. – 388 с.
10. Турило А. М. Управління витратами підприємства : навч. посіб. / А.М. Турило, Ю.Б. Кравчук, А.А. Турило. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с.
11. Фандель Гюнтер. Теорія виробництва і витрат / Гюнтер Фандель : пер. з нім. під керів. і наук. ред. М. Г. Грешака. – К.: Таксон, 2000. – 520 с.
12. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства : навч. посіб. / Ю.С. Цал-Цалко. – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014 року

*